

Előszó

Fellegi Tamás

Sablonosnak számít az ilyen típusú kötetek bevezetéseként megjegyezni, hogy milyen időszerrű a tanulmánykötet témaválasztása és megjelentetése. Mégis, hadd kezdjem az Előszót ezzel: mind a témaválasztás, mind az időzítés telitalálat! A 21. század második, most már harmadik évtizedét a nemzetközi világrend állandósult mozgása, átalakulása jellemzi. A második világháborút követő bipoláris világrend, majd a Szovjetunió felbomlását követő amerikai és liberális dominancia látszólagos stabilitását a gazdasági, politikai és katonai kiszámíthatatlanság, a regionális vagy éppen a nemzeti keretek közötti konfliktusok geopolitikai instabilitást generáló hatásai követték.

Oroszország Ukrajna elleni agressziója végképp kijózanította a nyugati világot a „történelem végének” hamis illúziójából. 2022. február 24-én Európa a kontinenst három évtizedig uraló békeidőszak könyörtelen végére ébredt, és olyan helyzettel szembesült, amelyre nem talált kész válaszokat az elmúlt harminc év békeidős eszközkészletében. Egy új világrend van születőben a szemünk előtt, amely folyamat azonban valójában nem akkor kezdődött, amikor az első orosz harcokcsi átlépte Ukrajna határait. A nemzetközi erőviszonyok változó dinamikái, a világ klíma- és demográfiai problémái, a nyugati világot átható kultúrharc, valamint a világjárvány negatív gazdasági és társadalmi hatásai mellett a második világháború óta precedens nélküli katonai offenzíva Európában újabb fordulópontja az elkövetkező világrend felépülésének. Ez a világrend a maga sajátos, formálódó rendezőelveivel és viszonyrendszerével új geopolitikai realitást is hoz, amely az előző években-évtizedekben megalkotott alaptézisek felülvizsgálatával párhuzamosan új értelmezési keretet igényel.

2022. február 24-ig igaz lehetett, hogy a világunkat sokkal inkább jellemezte a sokszereplős rivalizálás, mint a második világháború óta bármikor. Azonban Oroszország Ukrajna elleni brutális agressziója az eurázsiai geopolitikai rendszert alapjaiban rengette meg. Oroszország háborúja és az erre adott nyugati válasz a nemzetközi gazdasági rendszer működését, integrációs mechanizmusait is alapjaiban változtatja meg. Az elmúlt évtizedek piaci volatilitása mellett is stabilnak mutakozó globális energiarendszer a feje tetejére állt. Európa immáron megállíthatatlan lényegi leválása az orosz energiaszektorról átírja a szabályokat, és új kereskedelmi, infrastrukturális együttműködések, finanszírozási és fejlesztési igényeket hoz magával. Az Oroszország ellen bevezetett gazdasági és pénzügyi szankciók a globális gazdasági integráció eddigi rendszerét szintén alapjaiban érintik.

Egy esztendővel a háború kitörése után még nem látni, hogy Ukrajna milyen veszteségeket fog elszenvadni, és Oroszország végül mekkora területet lesz képes megszerezni vagy megtartani. Az azonban egyértelmű, hogy Oroszország nem fogja tudni megszállni az országot, a kormányt nem fogja tudni leváltani, oroszbarát bábrendszerrel ültetve a helyére, és természetesen nem fogja tudni „nácitlanítani” Ukrajnát. Ebben az értelemben nem nyerheti meg háborúját Ukrajna és a Nyugat szövetségével szemben: a saját

hibájából magára húzott szankciók és a Nyugat politikája következtében gazdaságát visszaerősítik a 20. századba. Kína és India – bár nem fordul szembe Moszkvával, sőt több ponton keresi az együttműködést vele – nem kockáztatja kereskedelmi, pénzügyi, stratégiai kapcsolatait Oroszország megsegítésével. Ugyanakkor az újbóli blokkosodással párhuzamosan a világ változatlanul a deglobalizáció feltartóztathatatlan útján halad tovább, ahol az értékláncok újrendeződnek, és az államok egyre inkább védik gazdaságukat, azaz a globalizáció, a blokkosodás és a deglobalizáció egymással sokszor ellentétes elemei egyidejűleg hatnak a geopolitikai feltételrendszerre. Ennek egyértelmű jeleit látjuk például az élesedő amerikai–kínai, az amerikai–európai és az EU–kínai versenyben, illetve a kapcsolódó kereskedelmi és protekcionista konfliktusokban.

Az eredeti orosz szándékokkal és ambícióval összevetve Ukrajna politikailag és erkölcsileg győztesen kerül ki a háborúból: ha veszít is területeiből, elnyerte a fejlett világ szimpátiáját, gazdaságát uniós és amerikai vállalatok fogják újjáépíteni, illetve a főleg amerikai, brit, német és francia haditechnika és a fejlett technológia beáramlásával középtávon katonai nagyhatalomnak fog számítani a régióban. Sőt Ukrajna euroatlanti integrációja valószínűleg elkerülhetetlen.

Az USA az elmúlt évtizedekhez képest páratlan katonai és politikai jelenlétet épít ki Európa középső és keleti részén. Ez maga után vonja Washington nemzetbiztonsági, politikai, gazdasági befolyásolási képességének és tevékenységének növekedését. Így nemcsak az Oroszországgal, hanem a Kínával ápolt baráti kapcsolat is fokozott nyomás alá kerül a Washington–Peking konfliktus és „*decoupling*” következtében. Amerika európai jelenléte és Ukrajna katonai támogatása, valamint a kínai befolyás visszaszorítása az eurázsiai világban ráadásul megkérdőjelezhetetlenül mindkét amerikai párt többségi támogatását élvezzi. A közép-kelet-európai amerikai jelenlét két fő oszlopa Lengyelország és Ukrajna lesz, amit Románia és a balti államok is megtámogatnak. Varsó a NATO keleti bástyájaként Európa legerősebb hadseregét építi, miközben gazdasági és energetikai „*hub*” szerepe már most is látható. A lengyel–amerikai szövetség akár le is válthatja az évszázados német, illetve orosz dominanciát Közép- és Kelet-Európában.

A szovjet birodalom összeomlása után kialakult „*legacy*” intézményrendszer az oroszok által indított háborútól függetlenül is recsegtető; a digitalizáció, a közösségi média, a „dolgok internete” (*Internet of Things*) nemcsak az interszónális kapcsolatokat, hanem a nemzetközi gazdasági és politikai rendszereinket is átformálja: háttérbe szorít vagy egyenesen érvénytelenít örökölt intézményeket, eljárásokat és elvárásokat. A mesterséges intelligenciára épülő eljárások, megoldások megjelenése, a kibertér felépülése új értelmet ad olyan kategóriáknak, mint a szuverenitás, a hadviselés, a gazdasági kooperáció, az ellátási lánc. Ahogy ez a jelen kötetből is világosan kiderül, az együttműködés-verseny-rivalizálás értelmezése és gyakorlata, valamint a nemzetállami szuverenitás és a nemzeteket összefogó szerveződések viszonya sokkal inkább mozgó célponttá, és ebből következően a bizonytalanság, az instabilitás forrásává vált a megelőző 70 évhez képest.

Az érdekeltségi és befolyási övezetek létesítése komoly vitákat generál akadémiai, üzleti, és politikai körökben. A kiemelt szereplők, a közöttük zajló interakciók és az ezek kimenetelét meghatározó erőviszonyok és fejlemények komplex képletek változói,

de végső soron minden mozgás a szereplők tisztán artikulálható hatalmi megfontolásaira vezethető vissza. Ezek sohasem statikusak, mindig az őket körülvevő hatalmi dinamikákhoz kell igazodniuk. A hatalmi megfontolások és realitások folyamatos interakciójából nyer lendületet a nemzetközi politika gyakran turbulens mozgása, amelynek földrajzi és tematikai kereteit alapvetően a geopolitika határozza meg. Bár a geopolitikai verseny főszereplői elsősorban a nagyhatalmak, ideértve a sokszor az államoknál is meghatározóbb vállalatbirodalmakat (például a Szilícium-völgyet vagy a kínai tech. óriásokat), valójában mindenkit érint, sőt időnként a kisebb szereplők is kivehetik belőle a részüket. A mai „ütközőpályák” egyik lényegi jellemzője, hogy a geopolitikai mozgások kikerültek a hagyományos politikai-katonai-gazdasági keretektől, a technológiák és a rájuk épülő vagy belőlük fakadó társadalmi, gazdasági, üzleti folyamatok és ezek megvalósítói maguk is szereplökké váltak. Elég az „arab tavasz” közösségimédia-háttérre gondolnunk, és az egész Közel-Keletet elárasztó felkelések, polgárháborúk geopolitikai következményeit néznünk, például a migrációs válságokat vagy az energiapiaci volatilitást.

A posztbipoláris korban az Amerikai Egyesült Államok és az amerikai liberális demokrácia a nemzetközi rend egyetlen meghatározó erejeként adott lendületet és szabott irányt az eredendően a Nyugathoz tartozó közép-európai államok euroatlanti integrációjának. A térségben bekövetkezett politikai, privatizációs, gazdasági és következtetésképpen társadalmi átalakulások elsősorban az érintett országok belső struktúráit érintették. A NATO-, majd az európai uniós csatlakozást követően a tágabb összefüggések, vagyis a térségünkben történelmileg meghatározó hatalmak közép- és kelet-európai politikai-gazdasági érdekeltségei és pozíciói – bár hullámzásokat mutattak – érdemben nem változtak. Ezt írták át, illetve felül az orosz agresszió következtében beindult folyamatok. Oroszország elszigetelődése, Kína óvatos nagyhatalmi lavírozása megmutatta, hogy az illiberálisnak nevezett politikai berendezkedésnek nincs nemzetközi közösségszervező ereje, nem építhető rá geopolitikai stratégia. Továbbá kijelenthetjük, hogy a liberális demokráciák köré épülő katonai, diplomáciai és gazdasági-pénzügyi intézményrendszernek egyelőre nincs valódi alternatívája. Az ezen nyugati intézményrendszer kihívójaként fellépő kezdeményezések (például Egy övezet, egy út; Asian Infrastructure Investment Bank) ráadásul kifejezetten stigmáknak minősülnek a Nyugat szemében. A most kitapintható geopolitikai változások egyik legfontosabb következménye, hogy drámaian szűkül a kisebb államok geopolitikai mozgástere, ideértve még a nagyobb európai országokat is, mint például Németország vagy az Egyesült Királyság.

Az európai integráció természetes vonzását, valamint minden előnyét és értékét elismerve is tény, hogy a hatalmi érdekek még az intézményesült kapcsolatrendszereken is áthatolnak (határokon átívelő „*deep state*”). A közép- és kelet-európai vezetőknek tisztában kell lenniük azzal, hogy mivel térségünk nemcsak a geopolitikai verseny színtere maradt, hanem háborús övezet is lett, minden egyes nemzeti mozgás egy-egy nagyhatalmi érdek sérelmét is magával hozhatja.

A geopolitika tehát nemcsak a „nagyok” mozgásáról, hanem a „kicsik” (kisebbségi) lépéskényszeréről, még inkább több kisállam, így (a 2010 utáni) Magyarország azon törekvéséről is szól, hogy geopolitikailag értelmezhető saját mozgásteret is kialakítsanak maguknak. Ezen törekvés kivitelezésének intenzitását és bizonytalanságát drámaian

fokozzák a nemzetközi rendszer egészét átjáró viharok és sokkhatások, amelyek közül Magyarország számára is meghatározó élmény volt a 2008-as pénzügyi-gazdasági recesszió következményeivel való szembenézés, a 2015-ös migrációs válság, a hosszú és pusztító Covid-időszak és most az oroszok agressziója Európában. Ebben a közegben kell a magyar politikai-gazdasági és üzleti elitnek megtalálnia a válaszokat olyan meghatározó kérdésekre, mint az ország versenyképessége, demográfiai helyzete, a történelmi európai értékek rendszerszintű védelme és a nyugati világhoz tartozásunk – hogy négy meghatározó, nagyon komplex és a következő generációk számára sorsdöntő szempontot említsek.